[२०२४] ९ एससीआर १९९ : २०२४ आयएनएससी ६७०

कॉक्स अँड किंग्ज लि.

वि.

सॅप इंडिया प्रा.लि.व इतर

(लवाद याचिका क्रमांक ३८ ऑफ २०२०)

०९ सप्टेंबर २०२४

[डॉ. धनंजय वाय. चंद्रचूड, सरन्यायाधीश, जे. बी. पारडीवाला आणि मनोज मिश्रा, न्या.]

विचारकरण्याजोगा मुद्दा

लवादाच्या नियुक्तीसाठी याचिकाकर्त्याचा अर्ज मंजूर होण्यास पात्र आहे का? अधिनियम, १९९६ च्या कलम ११ अन्वये विहित केलेल्या लवाद कराराच्या प्रथमदर्शनी अस्तित्वाची आवश्यकता पूर्ण होते की नाही. प्रतिवादी क्रमांक २ हा लवाद कराराचा पक्षकार आहे की नाही.

हेडनोट्स[†]

लवाद व सामंजस्य अधिनियम, १९९६ – कलम ११ (६) आर/डब्ल्यू.एस.११(१२) (अ) - याचिकाकर्त्याने कायद्याच्या कलम ११ (६) आर/डब्ल्यू.एस.११(१२)(अ) नुसार

सध्याची याचिका दाखल केली आहे, ज्यात ३०.१०.२०१५ च्या सेवा सामान्य अटी व शर्ती कराराच्या कलम १५.७ नुसार वाद आणि दाव्यांच्या निर्णयासाठी मध्यस्थाची नेमणूक करण्याची मागणी केली आहे. लवाद नोटीस - प्रतिवादींनी असा युक्तिवाद केला आहे की प्रतिवादी क्रमांक २ ने याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक 1 यांच्यातील लवाद करारास अप्रत्यक्षपणे किंवा स्पष्टपणे संमती दिली नाही:

असे ठरले: लवाद न्यायाधिकरण हे मध्यस्थी आणि अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नांकडे लक्ष देण्यासाठी प्राधान्याचे पहिले प्राधिकरण आहे आणि रेफरल स्तरावरील न्यायालयांनी गुंतागुंतीच्या तथ्यांशी संबंधित वादग्रस्त प्रश्नांमध्ये जाऊ नये - प्रतिवादींनी सध्याच्या याचिकेविरोधात अनेक आक्षेप घेतले आहेत, तथापि, कोणत्याही आक्षेपाने लवाद कराराच्या अस्तित्वावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले नाही किंवा नाकारले नाही ज्याअंतर्गत लवादाचा वापर केला गेला आहे सध्याच्या खटल्यातील याचिकाकर्ते – अशा प्रकारे, अधिनियम, १९९६ च्या कलम ११ अन्वये विहित केल्याप्रमाणे लवाद कराराच्या प्रथमदर्शनी अस्तित्वाची आवश्यकता पूर्ण होते - एकदा लवाद न्यायाधिकरणची स्थापना झाली की, प्रतिवादींना सर्व बाजू मांडण्यासाठी खुले असेल.

कायद्यात उपलब्ध हरकती, आणि लवादाने प्राथमिक आक्षेपांचा विचार करून तो फेटाळून लावल्यानंतरच ते याचिकाकर्त्याच्या दाव्यांचा निर्णय घेण्यास पुढे जाईल -

शिवाय, लवाद करारावर स्वाक्षरी न केलेल्या प्रतिवादी क्रमांक २ च्या मध्यस्थीच्या मुद्द्यावर, दोन्ही बाजूंनी विस्तृत युक्तिवाद केले गेले आहेत, कराराच्या अटी, ईमेल देवाणघेवाण इत्यादींवर अवलंबून राहणे - प्रतिवादी क्रमांक २ लवाद करारातील पक्षकार आहे की नाही या प्रश्नाच्या निश्चितीमध्ये गुंतलेली गुंतागुंत लक्षात घेता, पक्षकारांनी आपल्यासमोर जोडलेले पुरावे आणि अर्ज विचारात घेऊन लवादाने या प्रश्नावर निर्णय घेणे योग्य ठरेल असे या न्यायालयाचे मत आहे कॉक्स अँड किंग्जमधील निर्णयात स्पष्ट केल्याप्रमाणे कायदेशीर सिद्धांत- अशा प्रकारे, याचिका मंजूर केली जाते आणि मध्यस्थाची नेमणूक केली जाते. [प्यारा ३०, ३२, ३३, ३४, ३५]

केस लॉ चा हवाला

कॉक्स अँड किंग्ज लिमिटेड विरुद्ध सॅप इंडिया प्रा.[२०२३] १५ एससीआर ६२१ **:** २०२३ **आईएनएससी** १०५१ **;***रे: लवाद आणि सामंजस्य कायदा,* १९७९ *आणि मुद्रांक कायदा*

[२०२३] १५ एससीआर १०८१ **:** १८९९ **,** २०२३ **आयएनएससी** १०६६ **अंतर्गत लवाद करारांमधील परस्परसंबंध - नंतर.**

लोम्बार्डी इंजिनीअरिंग लिमिटेड विरुद्ध उत्तराखंड जल विद्युत निगम लि. [२०२३]१३ एससीआर ९४३ **:** २०२३ **आयएनएससी** ९७६**;** *एसबीआय जनरल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध क्रिश स्पिनिंग* २०२४ **आयएनएससी** ५३२ **- अवलंबून आहे.**

क्लोरो कंट्रोल्स इंडिया (प्रायव्हेट) लिमिटेड विरुद्ध सेव्हर्न ट्रेंट वॉटर प्युरिफिकेशन इंक

[२०१२] १३ एससीआर ४०२: **(२०१३) १ एससीसी ६४१ - संदर्भित.**

कृत्यांची यादी[संपादन]

लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६.

कीवर्डची यादी

मध्यस्थ; मध्यस्थाची नेमणूक; लवाद करार; लवाद कराराचे अस्तित्व; लवाद न्यायाधिकरण; कायद्यात उपलब्ध हरकती; पक्षाचे नेतृत्व; लवादाच्या करारावर स्वाक्षरी न करणारा पक्ष; रेफरल स्टेज; गुंतागुंतीच्या तथ्यांचा समावेश असलेले गुंतागुंतीचे प्रश्न.

त्यातून उद्भवलेले प्रकरण

दिवाणी मूळ अधिकारक्षेत्र: लवाद याचिका क्रमांक ३८ ऑफ २०२०

लवाद आणि सामंजस्य कायदा १९९६ च्या कलम ११ (१२) (अ) सह कलम ११ (६) अन्वये

पक्षांची उपस्थिती

नागरकट्टी कार्तिक उदय, हिरू अडवाणी, दिव्यकांत लाहोटी, विंध्य मेहरा, मधुर झंवर, प्रवीणा बिष्ट, कार्तिक लाहोटी, नवदीप दहिया, कुमार विनायकम गुप्ता, मल्लिका लुथरा,

सक्षम बरसैयां, करणदीप दहिया, सुरभी सरन, रिया गर्ग, राहुल माहेश्वरी, ॲड. चार याचिकाकर्ते .

फरहाद सोराबजी, धीरज नायर, कुमार किसले, प्रतीक पवार, सिद्धेश प्रधान, शनाया सायरस इराणी, अनिरुद्ध कृष्णन, शिवा कृष्णमूर्ती, बालाजी श्रीनिवासन, जॉर्ज पोथन पुथीकोट, एम. एस. मनीषा सिंह, एम. एस. ज्योती सिंह, आशू पाठक, अरुणव मुखर्जी, देबेश पांडा, पल्लव मोंगिया, अजय भार्गव, असीम चतुर्वेदी, श्रीमती त्रिशाला त्रिवेदी. खेतान अँड कंपनी, उज्ज्वल राणा, हिमांशू मेहता, मेसर्स गॅग्राट अँड कंपनी, ॲड. उत्तरदात्यांसाठी.

सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय / आदेश

<u>निर्णय :</u>

जे.बी. पारडीवाला, न्या.

१. कॉक्स अँड किंग्ज लिमिटेड (पुढे**"याचिकाकर्ते"**म्हणून संबोधले जाते) यांनी लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६ (थोडक्यात "अधिनियम, १९९६") च्या कलम ११ (१२) (ए) सह कलम ११ (६) च्या अनुषंगाने सध्याची याचिका दाखल केली आहे, ज्यात याचिकाकर्ते आणि सॅप इंडिया यांच्यात झालेल्या सेवा सामान्य अटी आणि शर्ती कराराच्या कलम १५.७ नुसार वाद आणि दाव्यांच्या निर्णयासाठी मध्यस्थाची नियुक्ती करण्याची मागणी केली आहे प्रा.लि. (पुढे**"प्रतिवादी क्रमांक १"**म्हणून संबोधले जाते)

अ . <u>तथ्यात्मक मॅट्रिक्स</u>

2 याचिकाकर्ते कंपनी कायदा, १९५६ अंतर्गत नोंदणीकृत कंपनी असून आपल्या ग्राहकांना पर्यटन पॅकेज आणि हॉस्पिटॅलिटी सेवा पुरविण्याच्या व्यवसायात गुंतलेली आहे.

3 प्रतिवादी क्रमांक १ ही कंपनी कायदा, १९५६ अंतर्गत नोंदणीकृत कंपनी आहे आणि व्यवसाय सॉफ्टवेअर सोल्यूशन सेवा पुरविण्याच्या व्यवसायात गुंतलेली आहे. ही एसएपी एसई जीएमबीएच (जर्मनी) ची पूर्ण मालकीची उपकंपनी आहे (पुढे **"प्रतिवादी क्रमांक** २ **"**म्हणून संबोधले जाते), जर्मनीच्या कायद्यांनुसार समाविष्ट केलेली कंपनी.

4 याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांनी एसएपी सॉफ्टवेअर एंड युजर लायसन्स करार आणि एसएपी एंटरप्राइझ सपोर्ट शेड्यूल मध्ये प्रवेश केला

(थोडक्यात **"परवाना करार"**) १४.१२.२०१० रोजी ज्याअंतर्गत याचिकाकर्त्याला प्रतिवादींनी विकसित केलेल्या आणि मालकीच्या काही एंटरप्राइझ रिसोर्स प्लॅनिंग ("ईआरपी") सॉफ्टवेअरचा परवानाधारक बनविले गेले. परवाना करार ही उत्तरदात्यांच्या सर्व ग्राहकांसाठी एक अनिवार्य पूर्वअट आहे ज्यांना उत्तरदात्यांशी कोणताही सॉफ्टवेअर करार करायचा आहे.

5 याचिकाकर्त्याचे प्रकरण असे आहे की २०१५ मध्ये ई-कॉमर्स ऑपरेशन्ससाठी स्वतःचे सॉफ्टवेअर विकसित करीत असताना, प्रतिवादी क्रमांक १ ने त्यांच्याशी संपर्क साधला आणि याचिकाकर्त्याने वापरण्यासाठी त्यांचे 'हायब्रिस सोल्युशन' (पुढे "**एसएपी हायब्रिस**

सॉफ्टवेअर"म्हणून संबोधले जाते) वापरण्याची शिफारस केली. हे याचिकाकर्त्याचे प्रकरण आहे की प्रतिवादी क्रमांक १ ने संबंधित वेळी असे प्रतिनिधित्व केले होते की एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर योग्य आणि याचिकाकर्त्याच्या आवश्यकतांशी ९०% सुसंगत असेल. उर्वरित १०% च्या सानुकूलीकरणास कराराच्या अंमलबजावणीच्या तारखेपासून सुमारे १० महिने लागतील आणि एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअरच्या सानुकूलीकरणास याचिकाकर्त्याला स्वत: चे तांत्रिक समाधान विकसित करण्यास लागणाऱ्या वेळेपेक्षा कमी वेळ लागेल.

6 एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअरची खरेदी, सानुकूलीकरण आणि वापरासाठी चा व्यवहार याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यात केलेल्या तीन स्वतंत्र करारांमध्ये विभागला गेला:

मी प्रथम, याचिकाकर्त्याने एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर परवाना खरेदीसाठी ३०.१०.२०१५ रोजी सॉफ्टवेअर परवाना आणि समर्थन करार सॉफ्टवेअर ऑर्डर फॉर्म क्रमांक ३ (थोडक्यात **"ऑर्डर फॉर्म क्रमांक** ३")दिनांक ३०.१०.२०१५. दुसरे, सेवा सामान्य अटी आणि शर्ती करार (थोडक्यात **"जीटीसी करार"**) दिनांक ३०.१०.२०१५ मध्ये एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअरच्या अंमलबजावणीस नियंत्रित करणार्या अटी आणि शर्ती चा समावेश आहे.

तिसरा, एसएपी ग्लोबल सर्व्हिस अँड सपोर्ट अॅग्रीमेंट, ऑर्डर फॉर्म नंबर १ दिनांक १६.११.२०१५ (थोडक्यात "**ऑर्डर फॉर्म नंबर** १") जो जीटीसी करारावर स्वाक्षरी करण्याच्या अनुषंगाने अंमलात आणला गेला होता आणि प्रदान केल्या जात असलेल्या सेवांसाठी पक्षांमध्ये देय करण्याच्या अटी होत्या.

7 याचिकाकर्त्याचे प्रकरण असे आहे की त्याने २०१० मध्ये प्रतिवादी क्रमांक १ बरोबर परवाना करार केला होता, म्हणून एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर खरेदी करण्याच्या हेतूने पुन्हा तसे करण्याची आवश्यकता नव्हती. जीटीसी करार, ऑर्डर फॉर्म क्रमांक ३ आणि ऑर्डर फॉर्म क्रमांक १ हे सर्व परवाना करारानुसार अंमलात आणले गेले. वरील तीन करार परवाना कराराला अनुषंगिक आहेत आणि समान मूलभूत व्यावसायिक हेतू आहेत.

8 जीटीसी कराराच्या कलम १५.७ नुसार, कोणताही वाद झाल्यास पक्षकारांनी आपले वाद लवादाद्वारे सोडविण्यास सहमती दर्शविली. जीटीसी कराराचे कलम १५.७ खालीलप्रमाणे आहे:

> **१५.७ *<u>विवाद निवारण</u> :***_या कराराच्या विषयावरून कोणताही वाद किंवा मतभेद उद्भवल्यास पक्षकार नी असे वाद सामंजस्याने सोडविण्याची शपथ घ्यावी. जर वाद आणि मतभेद सामंजस्याने सोडवता येत नसतील तर असे वाद तीन लवादांच्या खंडपीठाकडे पाठवले जातील, जेथे प्रत्येक पक्ष एक मध्यस्थ नियुक्त_

करेल आणि दोन मध्यस्थ तिसरा मध्यस्थ नियुक्त करतील. लवादाचा निर्णय दोन्ही पक्षांवर बंधनकारक असेल. लवाद मुंबईत होणार असून प्रत्येक पक्ष आपापल्या नियुक्त लवादाचा खर्च उचलणार आहे. तिसऱ्या लवादाचा खर्च पक्षकारांकडून वाटून घेतला जाईल. लवादची प्रक्रिया लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६ *द्वारे नियंत्रित केली जाईल.*

9 एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर वेळेत पूर्ण करणे आणि अंमलबजावणी करण्यासंदर्भात पक्षांमध्ये काही समस्या उद्भवल्या. याचिकाकर्त्याच्या अनेक प्रश्नांनंतर, प्रतिवादी क्रमांक १ ने २४.०४.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीतील काही आव्हानांची माहिती दिली. त्यानंतर प्रतिवादी क्रमांक एक आणि याचिकाकर्ते यांच्यात प्रकल्प पूर्ण करण्यासंदर्भात ईमेलची देवाणघेवाण करण्यात आली.

10 त्यानंतर याचिकाकर्त्याने पाठविलेल्या ई-मेलला प्रतिवादी क्रमांक १ कडून कोणताही प्रतिसाद न मिळाल्याने याचिकाकर्त्याने ३१.०८.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे प्रतिवादी क्रमांक २ अर्थात प्रतिवादी क्रमांक १ च्या जर्मन मूळ कंपनीशी संपर्क साधला आणि सॅप हायब्रिस सॉफ्टवेअरच्या अंमलबजावणी आणि वितरणात याचिकाकर्त्याला येणाऱ्या अडचणींची माहिती दिली. प्रतिवादी क्रमांक २ ला प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीतील विविध त्रुटी

आणि त्याचा परिणाम म्हणून याचिकाकर्त्याच्या व्यवसायावर होत असलेल्या नकारात्मक परिणामांची माहिती देण्यात आली. याचिकाकर्त्याने उपस्थित केलेल्या चिंतांना उत्तर देताना प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक ०१.०९.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे आव्हानांचे निराकरण आणि प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी आराखडा उपलब्ध करून देण्याचे आश्वासन दिले.

11 प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिनांक ०७.१०.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे याचिकाकर्त्याला आश्वासन दिले की ते प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीवर लक्ष ठेवतील आणि याचिकाकर्त्यास सुधारित योजना आणि वितरणावर सहमत होण्याची संधी देण्याची विनंती केली. दिनांक १४.११.२०१६ च्या बैठकीच्या इतिवृत्तानुसार, प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीसाठी सुधारित प्रस्तावाचा भाग म्हणून प्रतिवादी क्रमांक २ ने दिलेल्या सूचनांपैकी एक सूचना अशी होती की प्रकल्पाच्या कामाचा बराचसा भाग अधिक अनुभवी जागतिक संघाकडे आउटसोर्स केला जाईल आणि प्रतिवादी क्रमांक २ चा एक प्रतिनिधी अंमलबजावणी स्तरावर प्रकल्पाच्या प्रगतीकडे दुर्लक्ष करेल.

12 समस्या सोडविण्यास असमर्थ ठरल्याने अखेर १५.११.२०१६ रोजी एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्पाचा करार रद्द करण्यात आला. त्याला उत्तर देताना प्रतिवादी क्रमांक २ ने २३.११.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे याचिकाकर्त्याला प्रकल्प पूर्ण करण्याची शेवटची संधी मागितली होती, जी याचिकाकर्त्याने २४.११.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे नाकारली.

13 प्रतिवादी क्रमांक २ ने याचिकाकर्त्याला पाठविलेल्या ०९.१२.२०१६ च्या ई-मेलद्वारे असे सूचित केले आहे की याचिकाकर्त्याच्या शेवटीही त्रुटी आहेत आणि प्रतिवादी सॅप हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्प च्या पडझडीस पूर्णपणे जबाबदार आहेत असे म्हणता येणार नाही.

14 अनेकदा पत्रव्यवहार आणि बैठका होऊनही दोन्ही पक्षांमध्ये सामंजस्याने हा विषय निकाली निघू शकला नाही. २९.१०.२०१७ रोजी, प्रतिवादी क्रमांक १ ने जीटीसी कराराच्या कलम १५.७ अंतर्गत पक्षकारांमधील करार चुकीच्या पद्धतीने रद्द केल्याबद्दल आणि १७ कोटी रुपये न भरल्याबद्दल लवादाची नोटीस बजावली. वरील नोटिशीला उत्तर देताना याचिकाकर्त्याने मध्यस्थ नियुक्त न केल्याने प्रतिवादी क्रमांक एकने मुंबई उच्च न्यायालयात कलम ११ (६) याचिका दाखल केली. ३०.११.२०१८ च्या आदेशान्वये ही याचिका मंजूर करण्यात आली आणि पक्षकारांमधील वादांवर निर्णय घेण्यासाठी लवाद न्यायाधिकरणाची स्थापना करण्यात आली. याचिकाकर्त्याने ३१.०७.२०१९ रोजी ४५,९९,७१,०९८/- रुपयांच्या रकमेसाठी बचाव आणि प्रतिदावे दाखल केले.

15 प्रतिवादी क्रमांक २ ला वरील लवादाच्या कार्यवाहीत पक्षकार बनवले गेले नाही हे या टप्प्यावर सांगणे योग्य ठरणार नाही. या कारवाईदरम्यान याचिकाकर्त्याने लवाद न्यायाधिकरणासमोर अधिनियम १९९६ च्या कलम १६ अन्वये अर्ज दाखल केला आणि

पक्षकारांमध्ये करण्यात आलेले चार करार हे एकत्रित व्यवहाराचा भाग आहेत आणि या कारणास्तव हे करार एकेरी कार्यवाहीचा भाग बनवले जावेत, असा युक्तिवाद केला.

16 उपरोक्त अर्ज प्रलंबित असताना, २२.१०.२०१९ रोजी, एनसीएलटी, मुंबईने याचिकाकर्त्याविरुद्ध दिवाळखोरी आणि दिवाळखोरी संहिता, २०१६ च्या कलम ७ (थोडक्यात **"दिवाळखोरी संहिता"**) अंतर्गत दाखल केलेला अर्ज स्वीकारला आणि अंतरिम समाधान व्यावसायिकाची नेमणूक केली. २५.१०.२०१९ च्या सार्वजनिक घोषणेद्वारे, अंतरिम समाधान व्यावसायिकाने कॉर्पोरेट दिवाळखोरी निवारण प्रक्रिया (**'सीआयआरपी'**)सुरू करण्याचे आदेश दिले. ०५.११.२०१९ रोजी एनसीएलटीने *सीआयआरपी सुरू झाल्यामुळे* लवादाची कार्यवाही अनिश्चित काळासाठी स्थगित करण्याचा आदेश दिला.

17 दरम्यान, अंतरिम समाधान व्यावसायिकांची परवानगी घेतल्यानंतर याचिकाकर्त्याने जीटीसी कराराच्या कलम १५.७ अन्वये लवाद ची मागणी करत प्रतिवादींना ०७.११.२०१९ रोजी नवीन नोटीस पाठविली. विशेष म्हणजे याचिकाकर्त्याने या लवादाच्या नोटीसमध्ये प्रतिवादी क्रमांक २ चा समावेश केला आहे. याचिकाकर्त्याने या न्यायालयाचे माजी न्यायाधीश डॉ. अरिजीत पसायत यांची नामनिर्देशित मध्यस्थ म्हणून नेमणूक केली आणि प्रतिवादींना लवादाच्या स्थापनेसाठी आपला मध्यस्थ नियुक्त

करण्याचे आवाहन केले. मात्र, या नोटिशीच्या अनुषंगाने मध्यस्थाची नेमणूक करण्यात प्रतिवादी अपयशी ठरल्याने याचिकाकर्त्याने सध्याच्या याचिकेला प्राधान्य दिले आहे.

बी. <u>संदर्भ आदेश</u>

18 या याचिकेवर या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठासमोर सुनावणी झाली. ०६.०५.२०२२ च्या आदेशाद्वारे, सरन्यायाधीश एन. व्ही. रमण (जसे ते तेव्हा होते) स्वतःसाठी बोलत होते आणि न्यायमूर्ती ए. एस. बोपण्णा यांनी भारतीय न्यायालयांनी ग्रुप ऑफ कंपनीसिद्धांताच्या अंमलबजावणीच्या योग्यतेबद्दल शंका व्यक्त केली. क्लोरो *कंट्रोल्स इंडिया (प्रायव्हेट) लिमिटेड विरुद्ध सेव्हर्न ट्रेंट वॉटर प्युरिफिकेशन इंक* या खटल्यात या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने (२०१३) १ एससीसी ६४१ **मध्ये अहवाल दिला** आहे, ज्यात ग्रुप ऑफ कंपनीज सिद्धांत स्वीकारण्यासाठी अधिनियम, १९९६ च्या कलम ४५ मध्ये नमूद केलेल्या "दावा करणे किंवा त्याखाली"या वाक्याचा आधार घेतला आहे. त्यांनी नमूद केले की, या न्यायालयाच्या नंतरच्या निर्णयांनी अधिनियम, १९९६ च्या कलम ८ आणि ३५ मध्ये सिद्धांत चे वाचन केले आणि त्या तरतुदींमध्ये "दावा करणे किंवा त्याखाली दावा करणे"या वाक्याचा अर्थ पुरेसा तपासला नाही. घट्ट गटरचना आणि एकल आर्थिक एकक अशा आर्थिक संकल्पनांचा उपयोग स्पष्ट संमतीअभावी स्वाक्षरी न करणाऱ्याव्यक्तीला लवाद कराराशी बांधून

ठेवण्यासाठी केला जाऊ शकत नाही, असेही त्यांनी नमूद केले. परिणामी, कायदा १९९६ च्या कलम ८, ३५ आणि ४५ अन्वये येणाऱ्या 'क्लेम थ्रू किंवा अंडर'या वाक्याचा अर्थ स्पष्ट करण्यासाठी त्यांनी हे प्रकरण मोठ्या खंडपीठाकडे पाठवले. संदर्भासाठी त्यांनी खालील दोन प्रश्न तयार केले होते.

अ अधिनियम, १९९६ च्या कलम ८ आणि ११ मधील अनुक्रमे "दावा करणे किंवा त्याखाली"या वाक्याचा अर्थ ग्रुप ऑफ कंपनीज सिद्धांताचा समावेश करण्यासाठी केला जाऊ शकतो का; आणि

ब क्लोरो कंट्रोल्स **(सुप्रा)***आणि त्यानंतरच्या निर्णयांनी* स्पष्ट केलेला ग्रुप ऑफ कंपनीज सिद्धांत कायद्याने वैध आहे का?

19 न्यायमूर्ती सूर्यकांत यांनी एका वेगळ्या मतात म्हटले आहे की, क्लोरो कंट्रोल्सपूर्वी या न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयांनी औपचारिक संमतीवर अवाजवी भर देऊन प्रतिबंधात्मक दृष्टिकोन अवलंबला. न्यायमूर्ती सूर्यकांत यांनी ग्रुप ऑफ कंपनीज सिद्धांताच्या उत्क्रांतीचा शोध घेत भारतीय न्यायशास्त्रात त्याला भक्कम स्थान प्राप्त झाल्याचे निरीक्षण नोंदवले. मात्र, भारतात हा सिद्धांत लागू करताना या न्यायालयाने विसंगत दृष्टिकोन अवलंबला असून, त्यावर मोठ्या खंडपीठाने स्पष्टीकरण देण्याची गरज

असल्याचे मत त्यांनी व्यक्त केले. त्यानुसार त्यांनी मोठ्या खंडपीठाद्वारे निर्णय घेण्यासाठी कायद्याचे खालील प्रश्न अधोरेखित केले:

अ ग्रुप ऑफ कंपनीज डॉक्ट्रिन हा कायदा १९९६ च्या कलम ८ मध्ये वाचला जावा की भारतीय न्यायशास्त्रात तो कोणत्याही वैधानिक तरतुदीपासून स्वतंत्र पणे अस्तित्वात असू शकतो का;

ब सिंगल इकॉनॉमिक रिॲलिटी'या तत्त्वाच्या आधारे ग्रुप ऑफ कंपनीज डॉक्ट्रिन लागू करावा का; iii. ग्रुप ऑफ कंपनीज डॉक्ट्रिन ला पक्षकारांमध्ये मध्यस्थी करण्याच्या अंतर्निहित संमतीचा किंवा हेतूचा अर्थ लावण्याचे साधन मानले जावे की नाही; आणि

४. अहंकार बदलणे आणि/किंवा कॉर्पोरेट बुरखा छेदणे ही तत्त्वे केवळ अंतर्निहित संमतीनसतानाही ग्रुप ऑफ कंपनीज डॉक्ट्रिन कार्यान्वित करण्यास योग्य ठरू शकतात का?

सी. <u>अपीलकर्त्याच्या वतीने युक्तिवाद</u>

20 याचिकाकर्त्याच्या वतीने बाजू मांडणारे विद्वान वकील हिरू अडवाणी यांनी सुरुवातीलाच सांगितले की, जीटीसी करार, आदेश फॉर्म क्रमांक १, आदेश फॉर्म क्रमांक ३ आणि परवाना करार एकमेकांशी जोडलेले आहेत आणि ते एकत्रित व्यवहाराचा भाग आहेत.

वरील चार करार स्वतंत्रपणे केले जाऊ शकत नाहीत आणि करारांमागील समान उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी ते सुसंगतपणे वाचले पाहिजेत.

21 प्रतिवादी क्रमांक १ निर्विवादपणे प्रतिवादी क्रमांक २ ची पूर्ण मालकीची उपकंपनी आहे आणि प्रतिवादी क्रमांक २ ची मदत, अंमलबजावणी आणि कामगिरीशिवाय याचिकाकर्त्याच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअरचे सानुकूलीकरण व्यवहार्य नाही, असे वकिलांनी सांगितले. अशा कारणास्तव याचिकाकर्ते आणि दोन्ही प्रतिवादी यांच्यात थेट व्यावसायिक संबंध आहेत, असे म्हणता येईल, असे त्यांनी नमूद केले.

22 वकील पुढे म्हणाले की, याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक २ यांच्यात देवाणघेवाण केलेले विविध ईमेल प्रतिवादी क्रमांक २ च्या एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीवर लक्ष ठेवण्याच्या आणि प्रतिवादी क्रमांक २ च्या वतीने कंत्राटी जबाबदाऱ्यांचे पालन सुनिश्चित करण्याच्या हेतूचे द्योतक आहेत. वकिलाने आपल्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ अशा अनेक ईमेलमधील मजकुराची जाहिरात केली.

23 वकिलांनी परवाना करार, आदेश फॉर्म क्रमांक ३ आणि जीटीसी करारातील काही कलमांवर अवलंबून राहून असे सादर केले की प्रतिवादी क्रमांक २ ने करारांवर स्वाक्षरी केली नसली तरी याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यात झालेल्या करारानुसार

काही दायित्वे आणि जबाबदाऱ्या सोपविण्यात आल्या आहेत, जेणेकरून तो व्यवहारात खऱ्या अर्थाने पक्षकार होईल.

24 कॉक्स अँड किंग्ज लिमिटेड विरुद्ध सॅप इंडिया*प्रायव्हेट लिमिटेड आणि एएनआर या खटल्यात या न्यायालयाच्या घटनापीठाच्या निर्णयानुसार, असा युक्तिवाद वकिलांनी केला*.२०२३ आयएनएससी १०५१ **मध्ये अहवाल देण्यात** आला आहे की रेफरलच्या टप्प्यावर न्यायालयाने केवळ लवाद कराराची वैधता आणि अस्तित्व प्रथमदर्शनी पाहणे आवश्यक आहे आणि स्वाक्षरी न करणार्याच्या सहभागाशी संबंधित प्रश्न लवाद न्यायाधिकरणावर सोडले पाहिजेत.

डी. प्रतिवादींच्या वतीने युक्तिवाद

२५. प्रतिवादींच्या वतीने बाजू मांडणारे विद्वान वरिष्ठ वकील श्री. रितीन राय यांनी खालील युक्तिवाद केले जे ढोबळमानाने चार श्रेणींमध्ये विभागले जाऊ शकतात:

१. याचिकाकर्त्याने उपस्थित करू इच्छित असलेले युक्तिवाद आणि दावे त्याच तंटा निवारण कलमांतर्गत स्थापन केलेल्या दुसर्या लवाद न्यायाधिकरणासमोर प्रलंबित आहेत

2 सध्याच्या याचिकेत जे युक्तिवाद आणि दावे मांडण्याची मागणी करण्यात आली आहे, तेच यापूर्वीच उपस्थित करण्यात आले आहेत आणि जीटीसी

करारानुसार स्थापन करण्यात आलेल्या लवाद न्यायाधिकरणासमोर निर्णय प्रलंबित आहेत. या खटल्यात मुंबई उच्च न्यायालयाने मध्यस्थाची नेमणूक केली आणि त्यावर या न्यायालयाने शिक्कामोर्तब केले.

3 आदेश फॉर्म क्रमांक १ (एकत्रितपणे "सेवा करार"म्हणून संबोधले जाते) सह जीटीसी कराराशी संबंधित याचिकाकर्त्याचे दावेआधीच *न्यायप्रविष्ट आहेत* आणि त्यांना पुन्हा आंदोलन करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही. न्यायमूर्ती मदन बी. लोकुर (निवृत्त) यांच्या अध्यक्षतेखालील लवादासमोर याचिकाकर्त्याने ४५,९९,७१,०९८/- रुपयांच्या रकमेचे प्रतिदावे दाखल केले आहेत.

4 एकाच करारातून आणि व्यवहारातून समांतर लवादाच्या कार्यवाहीला परवानगी दिल्यास पुराव्यातील समान तथ्यांसह एकाच विषयावर परस्परविरोधी निर्णय येण्याचा धोका आहे. त्यामुळे *रेस न्यायप्रविष्ट व रेस ज्युडिकाटा* ही तत्त्वे दुसऱ्या लवादाच्या कार्यवाहीस आणि परिणामी सध्याच्या याचिकेकडे आकर्षित होतील.

2 प्रतिवादी क्रमांक २ ने याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यातील लवाद करारास स्पष्टपणे किंवा स्पष्टपणे संमती दिलेली नाही

5 संबंधित करार केवळ याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यात च झाले आहेत. प्रतिवादी क्रमांक २ ने याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यातील कोणत्याही करारावर स्वाक्षरी केलेली नाही.

6 प्रतिवादी क्रमांक २ ला सध्याच्या कार्यवाहीत विनाकारण आणि विनाकारण पक्षकार बनविण्यात आले आहे. याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यातील व्यवहाराचा एकही अवयव प्रतिवादी क्रमांक २ ने केला नाही किंवा केला नाही. प्रतिवादी क्रमांक २ हा याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यातील वाटाघाटी प्रक्रियेचा भाग नव्हता. प्रतिवादी क्रमांक २ ने आपल्या वर्तनाने, अप्रत्यक्षपणे किंवा स्पष्टपणे, प्रतिवादी क्रमांक १ आणि याचिकाकर्ते यांच्यातील करारांच्या अटी आणि शर्तींना बांधील राहण्यास सहमती दर्शविली नाही.

7 सहाय्यक कंपनीच्या ग्राहकाच्या (ज्यांनी स्वेच्छेने संपर्क साधला होता) चिंता दूर करण्याचा प्रयत्न करून, प्रतिवादी क्रमांक २ केवळ याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यात केलेल्या करारांनुसार उत्तरदायी ठरेल असे सुचविणे मूर्खपणाचे आहे.

8 प्रतिवादी क्रमांक २ तेव्हाच रिंगणात उतरला जेव्हा याचिकाकर्त्याने स्वतःच्या मर्जीने त्याच्याशी संपर्क साधला आणि काही आरोप केले आणि ऑगस्ट २०१६

मध्ये एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्पाशी संबंधित मुद्दे त्याच्या व्यवस्थापनासमोर मांडले.

9 हा प्रकल्प प्रतिवादी क्रमांक २ ने करायचा होता, असे सूचित करण्यासाठी कराराच्या चौकटीत किंवा अन्यथा रेकॉर्डवर काहीही नाही. एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्पाच्या संदर्भात प्रतिवादी क्रमांक २ शी एकमेव संवाद ऑगस्ट, २०१६ मध्ये वाढलेल्या ईमेलनंतर उद्भवला जिथे याचिकाकर्त्याने स्वत: प्रतिवादी क्रमांक २ कंपनीच्या व्यवस्थापनाला एसएपी हायब्रिस सॉफ्टवेअर प्रकल्पातील कथित समस्यांमध्ये मदत करण्याची विनंती केली. प्रतिवादी क्रमांक २ ला करारांना बांधून ठेवण्याचा याचिकाकर्त्याचा किंवा प्रतिवादी क्रमांक १ चा हेतू नव्हता.

10 परवाना करारातील प्रतिवादी क्रमांक २ चे संदर्भ केवळ असे सूचित करतात की प्रतिवादी क्रमांक १ ने प्रतिवादी क्रमांक २ कडून परवाना मिळविला आहे. याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यातील परवाना कराराचा कोणताही भाग प्रतिवादी क्रमांक २ द्वारे केला जाणार नव्हता आणि अशा परिस्थितीतच पक्षकारांनी प्रतिवादी क्रमांक २ ला त्यात पक्षकार न करण्याचा निर्णय घेतला. परवाना करारातील प्रतिवादी क्रमांक २ चे संदर्भ हे जागतिक सॉफ्टवेअर परवाना कंपन्यांद्वारे वापरले जाणारे मानक संदर्भ आहेत. हे संदर्भ अशा

परवान्यांच्या परदेशी मालकाला बांधू शकत नाहीत. याउलट कोणताही शोध या क्षेत्रातील प्रस्थापित व्यावसायिक पद्धतीला पूर्णपणे विचलित करेल आणि एक धोकादायक उदाहरण स्थापित करेल.

11 **याचिकाकर्त्यांनी केलेले दावे जीटीसी कराराच्या कलम १५.७ च्या कक्षेबाहेर आहेत**

अ याचिकाकर्ते आणि प्रतिवादी क्रमांक १ यांच्यात झालेल्या चार करारांमध्ये कोणतेही साम्य नाही. याचिकाकर्त्याचा असा युक्तिवाद चुकीचा आहे की चार करार "एकल संमिश्र व्यवहाराचा"भाग आहेत कारण परवाना करार आणि ऑर्डर फॉर्म क्रमांक ३ सॉफ्टवेअरच्या अंमलबजावणीसाठी कोणतेही महत्व देत नाहीत, ज्याचा समावेश असलेल्या सेवा करारामध्ये समाविष्ट आहे. जीटीसी करार आणि ऑर्डर फॉर्म क्रमांक १ अंमलबजावणी ही सॉफ्टवेअरचा परवाना खरेदी करण्याची कसरत आहे.

ब याचिकाकर्त्याने केलेले दावे सेवा कराराच्या कक्षेबाहेर आहेत. ऑर्डर फॉर्म क्रमांक ३ सह वाचलेला परवाना करार सेवा करारापेक्षा वेगळा आणि स्वतंत्र असल्याने, स्वाभाविकपणे असे दिसून येते की जीटीसी करारानुसार

ऑर्डर फॉर्म क्रमांक १ सह वाचलेला लवाद करार ऑर्डर फॉर्म क्रमांक ३ सह वाचलेल्या परवाना करारास लागू होत नाही.

क आदेश फॉर्म क्रमांक ३ सह वाचल्या गेलेल्या परवाना करारातील लवादाचे कलम आजपर्यंत कोणत्याही पक्षकाराने लागू केलेले नसल्यामुळे, लवादाच्या नोटीसमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे आदेश फॉर्म क्रमांक ३ सह वाचल्या गेलेल्या परवाना कराराशी संबंधित कोणतेही कथित दावे कालबद्ध आहेत आणि त्यावर निर्णय घेता येणार नाही. या आधारावरच सध्याची जनहित याचिका फेटाळली जाऊ शकते.

12 **सध्याची याचिका *योग्य नाही* आणि याचिकाकर्त्यांनी या न्यायालयातील वस्तुस्थिती दडवून ठेवली आहे**

अ सध्याची कार्यवाही ही प्रतिवादी क्रमांक १ आणि प्रतिवादी क्रमांक २ कडून देय असलेल्या रकमेत वाढ करण्याचा याचिकाकर्त्याचा उशीरा आणि चुकीचा प्रयत्न आहे. कर्जदारांना आपल्या आर्थिक स्थितीचे खोटे चित्रण करून ते उपलब्ध करून देणे आणि रंगीबेरंगी कृतींद्वारे कायद्याच्या योग्य प्रक्रियेला छेद देणे यासाठी याचिकाकर्त्याने हे करण्याची मागणी केली आहे. याचिकाकर्ते पुन्हा एकदा जीटीसी करारानुसार मध्यस्थ नेमण्याचा

प्रयत्न करीत आहेत, हा अधिकार मुंबई उच्च न्यायालय आणि या न्यायालयाने अधिनियम, १९९६ च्या कलम ११ आणि १४ अन्वये अनुक्रमे दोन वेगवेगळ्या प्रदीर्घ कार्यवाहीत याचिकाकर्त्याने पुढील सर्व काळासाठी गमावला आहे.

ब प्रतिवादी क्रमांक एकने लवादाच्या नोटीसला एनसीएलटी, मुंबई समोर आव्हान दिले होते, हे उघड करण्यात याचिकाकर्त्याला अपयश आले.

ई. <u>यूएनसीआयटीआरएएल नॅशनल कोऑर्डिनेशन कमिटी फॉर इंडिया (यूएनसीसीआय) च्या मध्यस्थांच्या वतीने सादरीकरण</u>

२६. २०२३ च्या आयए क्रमांक ६९८७३ मध्ये मध्यस्थांच्या वतीने बाजू मांडणारे विद्वान वकील श्री. जॉर्ज पोथन पुथीकोट आणि सुश्री मनीषा सिंह यांनी खालील युक्तिवाद केला:

आय. आंतरराष्ट्रीय व्यावसायिक लवादावरील यूएनसीआयटीआरएएल मॉडेल कायदा ("**मॉडेल कायदा**") २००६ मध्ये सुधारित करण्यात आला होता जेणेकरून लवाद करार तयार करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या औपचारिक आवश्यकतांबद्दलच्या चिंतांचे निराकरण केले जाईल. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने दिनांक ०४.१२.२००६ च्या ठराव ६१/३३ द्वारे ही दुरुस्ती मंजूर केली. दुरुस्तीनंतर, मॉडेल कायद्याचे कलम ७ सदस्य देशांना दोन पर्याय प्रदान करते - पहिल्या पर्यायासाठी लवाद करार करार किंवा स्वतंत्र करारातील कलमाच्या स्वरूपात

असणे आवश्यक आहे, हे दोन्ही लेखी असणे आवश्यक आहे; दुसरा पर्याय लेखी कराराच्या आवश्यकतेवर मौन बाळगतो आणि अशा प्रकारे एखाद्या पक्षाला संदर्भाद्वारे केलेल्या लवाद कराराने बांधील होण्यासाठी आवश्यक संमतीची पातळी निश्चित करण्यासाठी विशिष्ट अधिकारक्षेत्रात लागू होणारा करार कायदा उपलब्ध राहतो. अधिनियम, १९९६ चे कलम ७ हे पहिल्या पर्यायासारखेच (पण समान नाही) आहे. २. ***कॉक्स अँड किंग्ज***(*सुप्रा*)येथील घटनापीठाच्या निर्णयानुसार, रेफरल टप्प्यावर स्वाक्षरी न करणारा लवाद कराराला बांधील आहे की नाही हे ठरविण्यासाठी न्यायालय खटल्याच्या गुणवत्तेत जाण्यास बांधील नाही. उलट रेफरल कोर्टाने अशा विषयावर निर्णय घेण्याची जबाबदारी लवादावर सोपवावी.

एफ. विश्लेषण

27 पक्षकारांच्या बाजू मांडणाऱ्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर आणि रेकॉर्डवरील मजकूर पाहिल्यानंतर याचिकाकर्त्याचा लवादाच्या नियुक्तीचा अर्ज मंजूर होण्यास पात्र आहे का, हा लघुप्रश्न आपल्या विचारार्थ येतो.

28 कलम ११ (६) च्या टप्प्यावर रेफरल कोर्टाच्या अधिकारांच्या व्याप्तीबद्दल, आम्ही ***लोम्बार्डी अभियांत्रिकी लिमिटेड विरुद्ध उत्तराखंडजल विद्युत निगम लिमिटेड मध्ये निरीक्षण केले.***२०२३ मध्ये आयएनएससी ९७६ **मध्ये खालीलप्रमाणे** अहवाल दिला:

"२६. कायदेविषयक बदलाची दखल घेत दुरो फेल्गुएरा, एस.ए.विरुद्ध गंगावरम पोर्ट लिमिटेड [दुरो फेल्गुएरा, एस.ए. विरुद्ध गंगावरम पोर्ट लिमिटेड, (२०१७) ९ एससीसी ७२९ : (२०१७) ४ एससीसी (सीआयव्ही) ७६४] मधील या न्यायालयाने नमूद केले की २०१५ च्या दुरुस्तीनंतर, १९९६ च्या कायद्याच्या कलम ११ (६) अंतर्गत न्यायालयाचे कार्यक्षेत्र पक्षकारांमध्ये लवाद करार अस्तित्वात आहे की नाही हे तपासण्यापुरते मर्यादित आहे - "यापेक्षा जास्त काही नाही, काही कमी नाही.""

(जोर दिला आहे)

29 या न्यायालयाच्या घटनापीठाने 'इन रे : लवाद आणि सामंजस्य *कायदा, १९९६ आणि मुद्रांक कायदा, १८९९ अंतर्गत लवाद करारांमधील* परस्परसंबंध'या प्रकरणात **२०२३ मध्ये आयएनएससी १०६६** मध्ये आमच्यापैकी एकाच्या (डॉ. डी. वाय. चंद्रचूड, सीजेआय) माध्यमातून बोलताना कलम ११ च्या अर्जात रेफरल कोर्टाच्या न्यायालयीन हस्तक्षेपाची व्याप्ती विचारात घेतली. त्यात केलेली काही समर्पक निरीक्षणे खाली दिली आहेत.

८१. लवाद कायदा लागू करण्यामागचा एक मुख्य उद्देश म्हणजे लवादाच्या प्रक्रियेत न्यायालयांची पर्यवेक्षकीय भूमिका केवळ विधिमंडळाने ठरवून दिलेल्या

परिस्थितीपुरती मर्यादित ठेवणे हा होता. उदाहरणार्थ, लवाद कायद्याच्या कलम १६ मध्ये अशी तरतूद आहे की लवाद न्यायाधिकरण "लवाद कराराच्या अस्तित्व किंवा वैधतेसंदर्भात कोणत्याही आक्षेपावर निर्णय देण्यासह"स्वतःच्या अधिकारक्षेत्रावर निर्णय देऊ शकते. कमीत कमी न्यायालयीन हस्तक्षेपाचे तत्त्व लक्षात घेऊन कलम १६ चा परिणाम असा आहे की लवादाच्या अधिकारक्षेत्राशी संबंधित प्रकरणांमध्ये न्यायालयीन अधिकारी हस्तक्षेप करू शकत नाहीत. जरी कलम ८ आणि ११ न्यायालयांना पक्षकारांना लवादाकडे पाठविण्याची किंवा मध्यस्थांची नियुक्ती करण्याची परवानगी देतात, परंतु कलम ५ रेफरल किंवा नियुक्तीच्या टप्प्यावर लवाद करारांच्या अस्तित्व आणि वैधतेशी संबंधित मूलभूत आक्षेपांचा निपटारा करण्यापासून न्यायालयांना प्रतिबंधित करते. कलम ८ किंवा कलम ११ स्तरावरील रेफरल कोर्ट केवळ प्रथमदर्शनी निर्णय घेऊ शकते. प्रथमदर्शनी निर्णय घेण्याच्या वैधानिक आदेशामुळे रेफरल न्यायालये लवाद न्यायाधिकरणाच्या स्वतःच्या अधिकारक्षेत्रावर निर्णय देण्याच्या अधिकारावर गदा आणणार नाहीत याची खात्री केली जाते.

30 एसबीआय जनरल इन्शुरन्स कंपनी लिमिटेड विरुद्ध क्रिश स्पिनिंग ***मध्ये*** २०२४ ***आयएनएससी*** ५३२ मध्ये नुकत्याच झालेल्या **एका निर्णयात**, आम्ही असे निरीक्षण केले

आहे की लवाद न्यायाधिकरण हे आर्बिट्रेबिलिटी आणि अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नांकडे लक्ष देण्यासाठी पसंतीचे पहिले प्राधिकरण आहे आणि रेफरल स्तरावरील न्यायालयांनी गुंतागुंतीच्या तथ्यांशी संबंधित वादग्रस्त प्रश्नांमध्ये जाऊ नये. या निर्णयाचे काही समर्पक परिच्छेद खाली काढले आहेत.

९८. कलम १६ च्या संदर्भात लागू करताना लवादाच्या स्वायत्ततेच्या नकारात्मक पैलूवरून असे दिसून येते की, राष्ट्रीय न्यायालयांना लवाद न्यायाधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राशी संबंधित बाबींमध्ये हस्तक्षेप करण्यास मनाई आहे, कारण त्या बाबींचे विशेष अधिकार लवाद न्यायाधिकरणाकडे आहेत. अनुक्रमे कलम ८ आणि ११ च्या टप्प्यावर प्रथमदर्शनी निर्णय घेण्याचे कायदेविषयक आदेश हे सुनिश्चित करतात की रेफरल न्यायालये लवादाचे विशेष कार्यक्षेत्र म्हणून विधिमंडळाला अभिप्रेत असलेल्या गोष्टींमध्ये प्रवेश करणार नाहीत.

११४. *या न्यायालयाने इन रे : इंटरप्ले(सुप्रा) मध्ये केलेली निरीक्षणे लक्षात घेता, हे स्पष्ट आहे की लवादाच्या नेमणुकीच्या टप्प्यावर चौकशीची व्याप्ती लवाद कराराच्या प्रथमदर्शनी अस्तित्वाच्या छाननीपुरती मर्यादित आहे, इतर काहीही नाही.*

१२५. *आमचे असेही मत आहे की खटल्यातील पूर्वदृष्टी आणि बेईमानी हा एक पैलू आहे जो पक्षकारांनी जोडलेल्या पुराव्यांच्या कौतुकावर निर्णय घेण्यास लवाद न्यायाधिकरण तितकेच सक्षम आहे. आम्ही असे म्हणतो कारण रेफरल कोर्टापेक्षा सर्व संबंधित पुरावे आणि युक्तिवाद अधिक तपशीलवार तपासण्याचा फायदा लवाद न्यायाधिकरणाला आहे. जर रेफरल कोर्ट कमीत कमी युक्तिवादाच्या आधारे खटल्यातील त्रुटी पाहू शकत असेल, तर बहुधा पहिल्या काही सुनावणींमध्येच व्यापक युक्तिवाद आणि पुराव्याच्या आधारे लवाद न्यायाधिकरण समान निष्कर्षापर्यंत पोहोचू शकणार नाही, अशी शंका घेणे चुकीचे ठरेल.*

(जोर दिला आहे)

३१. शिवाय, लवादाच्या प्रक्रियेत स्वाक्षरी न करणार् याला पक्षकार म्हणून सामील केले जाऊ शकते की नाही हे ठरविण्यासाठी रेफरल टप्प्यावर चौकशीच्या व्याप्तीबद्दल, ***कॉक्स अँड किंग्ज***(*सुप्रा*)मधील घटनापीठाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले :

"१५८. लवाद कायद्याच्या कलम १६ मध्ये भारतीय लवाद कायद्यात क्षमता-क्षमतेचे तत्त्व समाविष्ट आहे. ही तरतूद लवाद न्यायाधिकरणाला लवाद कराराच्या अस्तित्व किंवा वैधतेसंदर्भात कोणत्याही आक्षेपांवर कोणत्याही निर्णयासह स्वत: च्या अधिकारक्षेत्रावर निर्णय देण्याचा अधिकार देते. कलम १६ ही एक सर्वसमावेशक

तरतूद आहे जी लवाद न्यायाधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राला स्पर्श करणार्या सर्व प्राथमिक मुद्द्यांना समजून घेते. [*उत्तराखंड पूर्व सैनिक कल्याण निगम लिमिटेड विरुद्ध नॉर्दर्न कोल फील्ड लिमिटेड,* (२०२०) २ *एससीसी* ४५५ *:* (२०२०) १ *एससीसी* (*सीआयव्ही*) ५७०] *क्षमता-क्षमतेच्या सिद्धांताचा हेतू उंबरठ्याच्या टप्प्यावर न्यायालयीन हस्तक्षेप कमी करणे हा आहे. लवाद करारातील पक्षकार निश्चित करण्याचा मुद्दा लवाद न्यायाधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राच्या क्षमतेच्या मुळाशी जातो.*

160 *प्रवीण इलेक्ट्रिकल्स* (*प्रायव्हेट*) *लिमिटेड विरुद्ध गॅलेक्सी इन्फ्रा अँड इंजिनीअरिंग.* (*पी*) *लिमिटेड* [*प्रवीण इलेक्ट्रिकल्स* (*प्रायव्हेट*) *लिमिटेड विरुद्ध गॅलेक्सी इन्फ्रा अँड इंजिनीअरिंग.* (*पी*) *लिमिटेड,* (२०२१) ५ *एससीसी* ६७१ *:* (२०२१) ३ *एससीसी* (*सीआयव्ही*) ३०७] *या न्यायालयाच्या तीन न्यायमूर्तींच्या खंडपीठाला लवाद कायद्याच्या कलम* ११ (६) *अंतर्गत एकल मध्यस्थ नेमण्यासाठी दाखल केलेल्या याचिकेच्या सुनावणीवर निर्णय घेण्यासाठी बोलावले गेले होते. पक्षकारांनी सादर केलेल्या कागदोपत्री पुराव्यांच्या आधारे लवाद कराराचे अस्तित्व निश्चित करणे हा न्यायालयासमोरील मुद्दा होता. या न्यायालयाने प्रथमदर्शनी असे मत व्यक्त केले की पक्षकारांमध्ये वैध लवाद करार अस्तित्वात असल्याचा निष्कर्ष*

काढण्यासाठी कोणतेही निर्णायक पुरावे नाहीत. त्यामुळे कागदोपत्री पुराव्यांची सविस्तर तपासणी आणि साक्षीदारांची उलटतपासणी करून वैध लवाद कराराच्या अस्तित्वाचा मुद्दा लवादाने निकाली काढण्याचा निर्णय घेतला होता.

160 कायद्याची वरील स्थिती आपल्याला या अपरिहार्य निष्कर्षापर्यंत घेऊन जाते की रेफरल टप्प्यावर, न्यायालयाला केवळ लवाद कराराचे प्रथमदर्शनी अस्तित्व निश्चित करावे लागेल. रेफरल कोर्ट या विषयावर निर्णय घेऊ शकत नसेल, तर तो लवादाच्या न्यायाधिकरणावर सोपवावा. रेफरल कोर्टाने लवादाच्या कार्यवाहीत विनाकारण हस्तक्षेप करू नये आणि त्याऐवजी लवाद न्यायाधिकरणाला त्याचे प्राथमिक अधिकार क्षेत्र वापरण्याची परवानगी द्यावी. शिनेत्सू केमिकल कंपनी लिमिटेड विरुद्ध अक्ष ऑप्टीफायबर लिमिटेड [शिन-एत्सु केमिकल कंपनी लिमिटेड विरुद्ध अक्ष ऑप्टीफायबर लिमिटेड, (२००५) ७ एससीसी २३४] या खटल्यात या न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की लवाद कराराच्या वैधतेशी संबंधित बाबींवर अंतिम निर्णय न्यायाधिकरणावर सोपविण्याचे वेगळे फायदे आहेत : (शिन-एत्सु केमिकल कंपनी प्रकरण [शिन-एत्सु केमिकल कंपनी लिमिटेड विरुद्ध अक्ष ऑप्टीफायबर लिमिटेड], (२००५) ७ एससीसी २३४] , एससीसी पी. २६७, परिच्छेद ७४)

"७४. ... निव्वळ प्रथमदर्शनी दृष्टीकोनाच्या आधारे लवादाचा करार बिघडलेला नाही किंवा तो वैध, निष्क्रिय किंवा अंमलात आणता येत नाही, असे मत न्यायालयाने मांडले तरी लवादाला या मुद्द्याचा पूर्ण पणे प्रयत्न करण्यापासून आणि त्यावर अंतिम निर्णय देण्यापासून कोणीही रोखू शकत नाही. जर लवादाला करार वैध वाटला तर कोणतीही अडचण नाही कारण लवाद पुढे जाईल आणि निकाल दिला जाईल. तथापि, जर लवादाला करार अवैध, निष्क्रिय किंवा अमान्य वाटला तर याचा अर्थ असा आहे की ज्या पक्षकाराला लवादासाठी पुढे जायचे आहे त्याला लवादाकडे जाण्याची संधी दिली गेली आणि लवादाने या मुद्द्याचा पूर्ण प्रयत्न केल्यानंतर असे आढळले आहे की लवादाला वाव नाही.

164 लवाद करारावर स्वाक्षरी न करणार् या पक्षांच्या बाबतीत, खालील दोन परिस्थिती ठळकपणे समोर येतील: प्रथम, जिथे लवाद करारावर स्वाक्षरी करणारा पक्ष लवाद करारावर स्वाक्षरी न करणार्या पक्षाची मदत मागतो; आणि दुसरा, जिथे स्वाक्षरी न करणारा पक्ष स्वत: लवाद कराराचा आग्रह धरतो. दोन्ही परिस्थितीत, रेफरल कोर्टाला प्रथमदर्शनी लवाद कराराचे

अस्तित्व आणि स्वाक्षरी न करणारा लवाद कराराचा खरा पक्षकार आहे की नाही यावर निर्णय देणे आवश्यक असेल. अशा निर्णयाची गुंतागुंत लक्षात घेता, संदर्भ न्यायालयाने तथ्यात्मक पुरावे आणि कायदेशीर सिद्धांताच्या अनुप्रयोगाच्या आधारे स्वाक्षरी न करणारा पक्ष खरोखरच लवाद कराराचा पक्षकार आहे की नाही याचा निर्णय लवाद न्यायाधिकरणावर सोडला पाहिजे. न्यायाधिकरण या प्रकरणाच्या तथ्यात्मक, परिस्थितीजन्य आणि कायदेशीर पैलूंचा अभ्यास करून आपले कार्यक्षेत्र स्वाक्षरी न करणार् या पक्षापर्यंत विस्तारते की नाही हे ठरवू शकते. या प्रक्रियेत, लवादाने नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांच्या अटींचे पालन केले पाहिजे जसे की स्वाक्षरी न करणाऱ्यास लवाद न्यायाधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्रासंदर्भात आक्षेप नोंदविण्याची संधी देणे. कलम १६ अन्वये लवादाने ठरवलेल्या लवाद करारावर खऱ्या पक्षकारांच्या निश्चितीचा मुद्दा सोडून क्षमता-क्षमतेच्या सिद्धांतालाही या विवेचनाचा खरा परिणाम होतो.

164 वरील चर्चा लक्षात घेता आपण खालील निष्कर्षांवर पोहोचतो.

(ल) *रेफरल टप्प्यावर, रेफरल कोर्टाने स्वाक्षरी न करणारा लवाद कराराला बांधील आहे की नाही हे ठरविण्याचे काम लवाद न्यायाधिकरणावर सोपवावे*[...]

(जोर दिला आहे)

31 वर चर्चा केल्याप्रमाणे, प्रतिवादींनी सध्याच्या याचिकेविरोधात अनेक आक्षेप घेतले आहेत, तथापि, कोणत्याही आक्षेपाने सध्याच्या प्रकरणात याचिकाकर्त्याने ज्या लवाद कराराअंतर्गत लवाद चा वापर केला आहे त्याच्या अस्तित्वावर प्रश्न चिन्ह उपस्थित केले नाही किंवा नाकारले नाही. त्यामुळे *अधिनियम* १९९६ च्या कलम ११ अन्वये विहित केलेल्या लवाद कराराच्या प्रथमदर्शनी अस्तित्वाची आवश्यकता पूर्ण होते.

32 लवाद न्यायाधिकरणाची स्थापना झाल्यानंतर प्रतिवादींना कायद्यातील सर्व उपलब्ध हरकती मांडण्याचा मार्ग मोकळा होईल आणि लवादाने प्राथमिक आक्षेपांचा विचार करून तो फेटाळून लावल्यानंतरच ते याचिकाकर्त्याच्या दाव्यांचा निर्णय घेण्यास पुढे जाईल.

33 शिवाय, लवाद करारावर स्वाक्षरी न केलेल्या प्रतिवादी क्रमांक २ च्या मध्यस्थीच्या मुद्द्यावर, करारांच्या अटी, ईमेल देवाणघेवाण इत्यादींवर अवलंबून राहून दोन्ही बाजूंनी विस्तृत युक्तिवाद करण्यात आला आहे. प्रतिवादी क्रमांक २ हा लवाद कराराचा पक्षकार आहे की नाही या प्रश्नाच्या निश्चितीमध्ये गुंतलेली गुंतागुंत लक्षात घेता, पक्षकारांनी आपल्यासमोर जोडलेले पुरावे आणि कॉक्समधील निर्णयात स्पष्ट केल्याप्रमाणे कायदेशीर

सिद्धांताचा वापर विचारात घेऊन लवादाने या प्रश्नावर निर्णय घेणे योग्य ठरेल असे आमचे मत आहे ***आणि राजे*** (*सुप्रा*).

34 उपरोक्त बाबी लक्षात घेता सध्याची याचिका मंजूर करण्यात आली आहे. मुंबई उच्च न्यायालयाचे माजी मुख्य न्यायमूर्ती मोहित एस. शहा यांची आम्ही एकमेव मध्यस्थ म्हणून नियुक्ती केली आहे. पक्षकारांशी सल्लामसलत करून लवादाचे शुल्क आणि इतर कार्यपद्धती निश्चित केल्या जातील.

35 पक्षकारांचे सर्व हक्क आणि युक्तिवाद अभ्यासू लवादामार्फत निर्णयासाठी खुले ठेवले जातात, असे स्पष्ट केले आहे.

36 प्रलंबित अर्ज असल्यास त्यांचा निपटारा केला जाईल.

खटल्याचा निकाल : याचिका मंजूर .

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वार हा पक्षकारास त्याच्या /तिच्या मातृभाषेत त्याचा अर्थ समजून घेण्यापूरता मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही करणाकरीता कराता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन विश्वासनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पआदन आणि अमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.